

PÖLLUMAJANDUSLIKE MAJANDITE TOITLUSTUSVÕRGU VÄLJAARENDAMISE AKTUAALSEID PROBLEEME EESTI NSV-s

I. Siimon

Kaubatundmise ja kaubanduse organiseerimise kateeder

Ühiskondlik toitlustamine on ühiskondliku teenindamise koostisosana põllumajandustöötajate töö sotsiaalse olustiku oluliseks komponendiks. Nõuetekohase põllumajandustöötajaid teenindava toitlustusvõrgu väljaarendamisel ja nende töökohajärgsel teenindamisel on 3 aspekti:

- 1) majanduslik tõstab töötajate töoviljakust 7—8%;
- 2) sotsiaalne väljendub vastava töö sotsiaalse olustiku loomises;
- 3) poliitiline väljendab meie ideaalide ja tegelikkuse vahekorra arvestamist töötajate vajaduste kindlustamisel.

Vabariigi põllumajanduses toimuvad väga suured muutused, mille tulemusena põllumajanduslik tootmine majandisiseselt kontsentreerub, samaaegselt toimub ka maaelanikkonna koondumine perspektiivsetesse kesk- ja abiasulatesse. Kui põllumajandusliku tootmise kontsentratsiooniprotsess tähendab eelkõige hästikorraldatud põllumassiivide, suurfarmide ja muude tootmiskomplekside loomist, siis elanikkonna koondumine perspektiivsetesse kesk- ja abiasulatesse tähendab maaelanikkonna sotsiaalse olustiku põhjalikku muutust, mis seab ka uued, kõrgendatud nõuded ühiskondliku teenindamise sfääris, sealhulgas ka ühiskondlikus toitlustamises.

Põllumajandustöötajaid teenindava toitlustusvõrgu senist laialdast arengut takistavaks objektiivseks teguriks on olnud Eesti NSV maaasunduse struktuur — maaelanikkonna väga väikene kontsentratsiooniate. Nii moodustas viimase rahvaloenduse andmeil (15.01.1970) vabariigis maa väikeasulate osatähtsus (elanikkonnaga kuni 100 inimest) 82,3%, maaelanikkonnast haaras see aga 46,5%. Suuremate asulate arv maaasulastikus (elanikkonnaga üle 200 inimese) moodustas vaid 5,4%. Subjektiivse

tegurina esineb aga majandijuhtide hoolimatus oma majandi töötajate vajaduste suhtes. Nii omasid 1972. aastaks vabariigis tootlustusettevõtteid 91,3% sovhoosidest ning 44,2% kolhoosidest.

Põllumajandustöötajate tootlustamises on keskne koht tootlustamisettevõtete materiaalsel baasil ning selle arenguperspektiividel.

Põllumajandustöötajate tootlustusvõrgu materiaalse baasi hindamisel ning selle perspektiivsete vajaduste määramisel eristatakse tavaliselt kolhooside ja sovhooside töötajaid või rõhutatakse eriti viimaste tootlustamise organiseerimise primaarsust.¹ Meie vabariigis selleks vajadust ei ole, kuna nii kolhoosides kui sovhoosides:

1) põhiliseks töötasu vormiks on rahapalk;

2) toimub intensiivne tootmise ja elanikkonna kontsentreerimine;

3) tööviljakuse tase põhitoodangu osas on ühtlane.²

Õeldust järeldub töötingimuste võrdsus nii kolhoosides kui sovhoosides, järelikult peab ka ühiskondliku teenindussfääri (s. h. ühiskondliku tootlustamise) areng olema võrdne.

Vabariigi põllumajandustöötajaid teenindavat tootlustusvõrku iseloomustavad järgmised põhiomadused (1. jaan. 1972):

1. Palju väikesi tootlustusettevõtteid. Kui keskmiseks põllumajandustöötajaid teenindava tootlustusettevõtte suuruseks oli 31,8 istekohta, siis allapoole seda statistilist keskmist oli vabariigis 51,8% ettevõtetest ning 40,3% istekohtadest.

2. Tootlustusettevõtete struktuur on majandisisesel tootlustusettevõtete süsteemi puudumise tõttu väga hea — valdav enamus kaubandusorganisatsioonide ja majandite tootlustusettevõtteid on täieliku tootmistsükliga sööklad, mis kasutavad põhiliselt ainult tooraineid. Sellest aspektist lähtudes vastab põllumajandustöötajaid teenindav tootlustusvõrk elanikkonna töökohajärgse tootlustamise põhinoetetele.

3. Käesoleval ajal on kolhooside — sovhooside asulastiku elanikkonna suurusjärgudest lähtuv tootlustusvõrgu dislokatsioon lähedane ratsionaalsele — valdav enamus tootlustusettevõtetest (88,2%) asub majandite keskasulates.

4. Suur on väikese kaubakäibega tootlustusettevõtete osatäht-

¹ С. С. Васильев. Экономика общественного питания. Госторгиздат, М., 1968, стр. 217; В. Р. Махнюк. Определение потребности и размещение сети предприятий общественного питания в сельской местности. Сборник «Проблемы развития материально-технической базы розничной торговли на селе». Новосибирск, институт Советской кооперативной торговли, Новосибирск, 1970, стр. 114.

² Vt. tööjõu kulu 1 ts kohta inimpäevades. Eesti NSV rahvamajandus 1970. aastal. — ENSV Statistika Keskvälitsuse kogumik, Kirjastuse «Statistika» Eesti osakond, Tallinn, lk. 190 ja 196.

Põllumajandustöotajaid teenindavate tootlustusettevõtete grupeerimine 1971. a. kaubakäibe³ alusel

Aastane (kuu) kaubakäive tuh. rbl.	ETKVL-i	Majandite
	tootlustusettevõtetes (%)	
Kuni 15,0 (kuni 1,25)	60,0	62,5
15,1—25,0 (1,25—2,08)	28,4	22,5
üle 25,1 (üle 2,08)	11,6	15,0

sus. Tootlustusettevõtete jagunemist kaubakäibe alusel iseloomustavad järgmised andmed (vt. tabel 1):

Tootlustusettevõtete kaubakäibe mahu väljenduseks teatud ajaühikus on konkreetsed tarbijad. Uuritud ETKVL-i tootlustusettevõtetest oli keskmiseks päevaseks istekohtade ringluseks, arvestades kaubakäibelt, 2,9 korda päevas; omatoodangu kaubakäibelt aga 1,9 korda päevas.⁴ Seega peaksid põllumajandustöotajaid teenindava tootlustusvõrgu minimaalsed kaubakäibe mahud kui ka olemasoleva võrgu madal kasutamisiintensiivsus, selle ebarentaablus (ETKVL-i 3. kategooria ettevõtetes — 5,62%) paratamatult viima järelduseni nimetatud võrgu ebaotstarbekusest. Seda enam, et Ukraina Kaubanduse ja Ühiskondliku Tootlustamise Teadusliku Uurimise Instituudi teadlaste arvestuste järgi õigustavad end majanduslikult need tootlustusettevõtted, mille minimaalseks suuruseks on 24 istekohta ning sovhooside puhul maasuala suuruseks vähemalt 750, kolhooside puhul aga 2000 elanikku.⁵

Elanikkonna töökohajärgse tootlustusvõrgu efektiivsuse hindamiseks on 2 kriteeriumi: esimene on selle majanduslik tasuvus, mis on tagasisidestatud konkreetse kaubandusorganisatsiooni finantsmajandusliku tegevusega (eriti aktuaalne on see majandusreformi põhimõtete rakendamisel kaubanduses), teiseks ja tähtsamaks on selle sotsiaalne sisu, mis on tagasisidestatud ühiskondliku tööviljakuse tasemega. Sellest aspektist lähtudes ja

³ ETKVL 3. kategooria ja majanditele kuuluvatele tootlustusettevõtete kaubakäibed ei ole omavahel otseselt võrreldavad, ETKVL-is toitude hind = jae-hind + ühiskondliku tootlustamise juurdehindlus; põllumajanduslike majandite tootlustusettevõtetes toitude hind koosneb põhiliselt põllumajandussaaduste täisomahinnast (liha ja piim on jaehinnas).

⁴ Tegelik istekohtade kasutamise intensiivsus on nende piirväärtuste vahepeal, kuna ostukaubad kuuluvad tavaliselt (osaliselt) ka omatoodangu juurde, teiselt poolt tarbitakse aga osa ostukaupu väljaspool söögisaale.

⁵ А. М. Иванов, Н. Д. Пазуха. Принципы построения сети предприятий общественного питания в сельской местности. Сборник Укр. НИИТОП-а «Достижения науки — в практику торговли», Киев, Изд. «Техника». 1967. стр. 231.

arvestades meie maaasulate spetsiifikat, leiab nimetatud tootlustusvõrk ühiskondlikku tunnustust.

Teoreetilist huvi pakuvad maaelanikkonna tootlustusvõrguga kindlustatuse probleemid. Globaalsete üldistuste tegemiseks kasutatakse tootlustusettevõtete istekohtade arvu 1000 elaniku kohta. Lähtudes nimetatud kriteeriumist, soovivad NSV Liidu juhtivad plaani- ja projekteerimisasutused⁶ jooksvas ja perspektiivplaneerimises maaelanikkonna tootlustusvõrgu vajaduste arvestamisel lähtuda istekohtade arvust vastavalt 30 kuni 40 ja 80 istekohta iga 1000 maaelaniku kohta. Nimetatud kriteeriumi positiivseks omaduseks on selle üldistav iseloom, puuduseks aga vähene diferentseeritus. Lähtudes nimetatud kriteeriumist, osanes 1. jaanuariks 1972. a. vabariigis igale 1000 maaelanikule 43,2 istekohta, koos kolhooside ja sovhooside majandada olevate tootlustusettevõtetega moodustas see arv 55,2.⁷ Tähelepanuväärselt kõrge on Hiiumaa, Paide, Rapla, Kingissepa, Rakvere ja Viljandi rajooni maaelanikkonna kindlustatus ühiskondliku tootlustamisega, kus igale 1000 elanikule osanes keskmiselt 93,6 kuni 61,6 istekohta.

On selge, et põllumajanduslikes majandeis on oma tootlustusvõrgu planeerimise spetsiifika. Nimetatud majandites on ühiskondliku tootlustamise objektiks kogu selle elanikkond, kaasa arvatud eelkooliealised lapsed ning õpilaskond, keda tootlustatakse reeglina oma rakenduspunktides. Kuna tootlustusettevõtted asuvad siiski ainult keskasulates, farmides ja osakondades, siis langeb reeglina ära väljaspool nimetatud punkte elav elanikkond ja ka see osa töötavast elanikkonnast, kes on rakendatud teistes asustatud punktides.⁸ Väär oleks aga lähtuda ainult keskasulate või farmide ja osakondade asulate töövõimeliste elanike arvust, kuna see vähendaks kunstlikult tootlustusvõrgu vajadust. Põllumajanduslike asulate tootlustusvõrdu analüüsi ja perspektiivsete vajaduste arvestuste alusena on kõige objektiivsemaks näitajaks antud majandi territooriumil ühiskondlikult kasuliku tööga hõivatud elanikkonna arv.

Kasutades ülalnimetatud kriteeriume, osanes 1. jaanuariks 1972. a. vabariigis igale 1000 põllumajandustöötajale 86,4 iste-

⁶ 1. Планировка и застройка населенных мест, нормы планирования СН и П П-к, 2-62. Госстрой СССР, Издательство литературы по строительству, М., 1967, стр. 119.

2. Временные методические рекомендации по развитию и размещению открытой сети общественного питания в системе потребительской кооперации на период 1971—1975. Центросоюз 2 ЦИНОТ УР, М., 1972, стр. 11.

3. Прогнозы развития системы культурно-бытового обслуживания и типов общественных зданий. ЦНИИЭП учебных зданий, М., 1970, стр. 48.

⁷ Olgu siinjuures märgitud, et kolhooside majandada olev tootlustusvõrk ei leia siinamani mitte mingisugust statistilist kajastust.

⁸ Meie vabariigis toimub tunduv töövõimelise elanikkonna «pendelliikumine» — eriti maalt linna. ENSV TA Majandusinstituudi teadlaste arvestustel jääb 1980. aastaks tööalasesse «pendelliikumisse» ca 24 tuh. inimest.

kohta, sealhulgas kolhoosides ja sovhoosides vastavalt 72,6 ja 98,3 istekohta. Samaks ajamomendiks omasid ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid 91,3% sovhoosidest ning 44,2% kolhoosidest, kus töötas 71,9% vabariigi põllumajandustöötajatest.

Ühiskondliku toitlustamise võrku arenevas põllumajanduslikus suurmajandis tuleks vaadelda kui süsteemi, mis koosneb kahest põhielemendist:

1) toitlustusettevõtetest, kus teenindatakse majandi töötajaid ja ülejäänud elanikkonda;

2) toitlustusettevõtetest, kus teenindatakse majandi territooriumil asuvaid koole ja lasteasutusi.

Põllumajandusliku suurmajandi toitlustussüsteemi keskseks lüliks peaks olema keskasula baas-toitlustusettevõte, mida varustatakse tsentraliseeritud korras poolfabrikaatidega. Tarbijaskonna teenindustunnusel oleks meie vabariigi oludes kõige otstarbekohasemaks kohvik-söökla, mis asuks keskasula kaubanduskeskuse kompleksis. Keskasula kohvik-söökla (baasettevõtte) funktsioonideks peaks kujunema:

1) majandi töötajate ja keskasula elanikkonna toitlustamine ja kulinaar- ning kondiitritoodetega varustamine;

2) majandi abiasulate toitlustusettevõtete varustamine kõigi poolfabrikaatide, kulinaar- ja kondiitritoodetega;

3) tähtsamate tööobjektide (põllutöö, suurfarmid, ehitus- ja maaparandusobjektid) toitlustamise organiseerimine;

4) nii kesk- kui ka abiasulates asuvate kooli- ja lasteasutuste varustamine poolfabrikaatidega või valmistoiduga;

5) kultuurilise funktsiooni täitmine.

Baas-toitlustusettevõtete istekohtade arvu määramisel tuleb lähtuda keskasula mõjusfääris olevast töötajate arvust. Siinjuures omapäraks on see, et lähtuda tuleks mitte keskmisest, vaid maksimumarvust (põllumajanduslike tööde sesoonse iseloomu tõttu). Kuna aga keskasulad täidavad nii administratiivseid kui ka teeninduslikke funktsioone, tuleks nende toitlustusettevõtete istekohtade arvu suurendada 10—15% võrra.

Põllumajanduslike majandite abiasulad peaksid samuti omama toitlustusettevõtteid, mis asuksid kompleksis kauplustega. Nende funktsioonid ühtuaksid üldjoontes ülalloeletutega (välja arvatud punkt 2). Statsionaarsete toitlustusettevõtete rajamine farm-asulatesse ei ole otstarbekohane.

Käesoleval ajal pole põllumajanduslike majandite toitlustussüsteemid veel välja kujunenud. Selle takistuseks on paralleelselt materiaalsete vahenditega väljakujunenud põllumajanduslike majandite töötajaid teenindavate toitlustusettevõtete haldamise praktika — ca $\frac{3}{4}$ toitlustusettevõtetest majandatakse kolhooside — sovhooside endi poolt. Meie poolt läbiviidud 79 kaubandusorganisatsiooni ning 161 kolhoosi ja sovhoosi toitlustusettevõtete analüüs näitas, et kaubandusorganisatsioonide sööklad töötasid kah-

jumiga — 5,62% kaubakäibest; kolhooside—sovhooside majandada olevatel sööklatel ainuüksi töötasud moodustasid 19,3% käibest põllumajandussaaduste täisomahinnas (intervallis 10,3—53,6%). Seega võib eeldada, et kolhoosidel — sovhoosidel ei tule tootlustusettevõtete majandamine odavam kui kaubandusorganisatsioonidel. Sama analüüsi tulemused näitasid, et toitute hindade vahel eksisteerib hinnavahe, kuid see ei ole terav; tehnoloogiliste, külmseadmete ja inventariga varustatuselt on tunduvalt paremas olukorras kaubandusorganisatsioonid. Kokkade kvalifikatsioon määrab toitute kvaliteedi — meie uurimuse andmeil kolhooside — sovhooside majandada olevais ettevõtteis aga 34,6% kokkadest ei omanud mingit kvalifikatsiooni.

Sotsialistlike põllumajanduslike suurmajandite tootlustussüsteemide väljaarendamise esmaseks eelduseks on tootlustusettevõtete ühtne haldamine kohalike tarbijate kooperatiivide poolt. Tarbijate kooperatiivide ja põllumajanduslike majandite suhete sfääri tuleks aga sellel juhul põhjalikult korrigeerida. Nimetatud majandussuhete aluseks peaksid olema järgmised põhimõtted:

1) kaubandusorganisatsioonide poolt teenindatavate majandite aktiviseerimine kulude kandmisel, mis on seotud selle majandi töötajate (elanikkonna) tootlustamise organiseerimisega;

2) kaubandusorganisatsioonidel tekkinud kulusid kindla majandi töötajate (elanikkonna) teenindamisel tuleks vaadelda kui teenustasu, mille koostisosana esineks minimaalne kasum.

Põllumajandustöötajate tootlustamise organiseerimisel, nii nagu teistes rahvamajandusharudes, on ülesandeks kõigi töötajate ja enamuse elanikkonna haaramine ühiskondliku tootlustamisega. Põllumajandustöötajaid ja elanikkonda teenindavate tootlustusettevõtete istekohtade normatiivid kui tootlustusvõrgu arengutaseme peegeldus peaksid vastama nii etapi kui ka perspektiivsetele nõuetele. Tootlustusettevõtete praegused normatiivid peaksid üldistavalt kajastama põllumajanduse sfääris toimuvaid muudatusi, kus puuduvad veel objektiivsed võimalused kõigi töötajate ja valdava enamuse elanikkonna ühiskondlikuks tootlustamiseks. Põllumajandustöötajaid teenindava tootlustusvõrgu planeerimisel tuleks üldistava etapp-normatiivina lähtuda lähemas perspektiivis nõudest 125 istekohta iga 1000 põllumajandustöötaja kohta (see on reaalne olemasolevate plaanide täitmisel). Nimetatud normatiivse tasemega tootlustusvõrk võimaldaks 3-kordsel 1 istekoha keskmisel kasutamisel haarata 37,5% põllumajandustöötajaist ühiskondliku tootlustamisega; 4-kordsel 1 istekoha kasutamisel aga 50%. Kaugemas perspektiivis tuleks aga lähtuda istekohtade arvestusnormatiivist 180 istekohta iga 1000 põllumajandustöötaja kohta. Optimaalseks istekohtade normatiiviks on 250—330 istekohta, mille täitmine on reaalne alles pärast 1990. aastat.

ОБ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМАХ РАЗВИТИЯ СЕТИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ ЭСТОНСКОЙ ССР

И. Сиймон

Резюме

Процесс формирования в сельском хозяйстве республики крупных социалистических хозяйств обуславливает создание соответствующей сферы общественного обслуживания, в том числе и сети общественного питания.

Общественное питание в крупном социалистическом хозяйстве надо рассматривать как систему, состоящую из двух основных элементов:

- 1) из предприятий питания, обслуживающих работников сельского хозяйства и остальное население;
- 2) из предприятий питания, обслуживающих школы и детские учреждения.

Система общественного питания социалистического крупного хозяйства может формироваться только единоведомственным путем и хозяйствовать в ней должны местные потребительские кооперации.

По нашему мнению, для оценки уровня развития сети общественного питания в сельской местности должны быть два критерия. В качестве оценки обеспеченности общественным питанием больших сельских региональных единиц служит количество посадочных мест на 1000 жителей. С точки зрения конкретного сельскохозяйственного предприятия самым объективным показателем анализа и планирования мощностей общественного питания является количество населения, охваченное общественно-полезным трудом на территориях хозяйств, или количество посадочных мест на 1000 рабочих.